

Yleiset kulttuurierot ja stereotypisointi: Kurdilainen perhe- ja tapakulttuuri

FT Tuija Saarinen

Johdanto

Kurdien lukumäärästä maailmassa on erilaisia arvioita. Suppeamman arvion mukaan heitä on noin 30–40 miljoonaa, laajemman arvion mukaan kurdeja saattaisi olla jopa 55–70 miljoonaa. Eri valtioissa elävien kurdien kokonaismäärästä ei ole tarkkaa tietoa, sillä esimerkiksi Turkin valtio ei laske vähemmistöjä.

Kurdit asuvat pääasiassa Kurdistanin alueella, joka sijaitsee Turkin, Irakin, Iranin ja Syyrian valtioiden alueella. Jonkin verran kurdeja elää myös entisen Neuvostoliiton alueilla Keski-Aasiassa. Euroopassa arvioidaan elävän noin 700 000 kurdia. Euroopan suurin kurdiyhteisö elää Saksassa. Suomessa asuu vuoden 2011 tilastotietojen mukaan 8032 kurdia.

Neljän valtion alueella sijaitsevan Kurdistanin pinta-ala on yhteensä 406 650 neliökilometriä. Kurdistanin alue on etninen alue, ei oma valtionsa, ja kurdit elävät muiden kansallisuuksien lomassa. Nykyisessä tilanteessaan kurdit ovat maailman suurin kansa ilman omaa valtiota.

Kurdin kieli

Kurdin kieli on iranilaisiin kieliin kuuluva indoeurooppalainen kieli. Kurdi ei ole sukua arabialle tai turkille, mutta kylläkin Iranin viralliselle kielelle, persialle (farsi). Myös Afganistanissa puhutut pasto ja dari kuuluvat samaan kieliryhmään.

Kurdin kielessä on neljä päämurretta kurmandzi, luri, sorani ja zaza. Kullakin niistä on edelleen useita alamurteita. Murteet eroavat toisistaan niin paljon, etteivät niiden puhujat välttämättä ymmärrä toisiaan. Esimerkiksi kurmandzin ja soranin sanastojen eroa on kuvattu vertaamalla niitä saksan ja hollannin kielten eroihin. Eroja löytyy sekä sanastosta että kieliopista.

Kurmandzilla ja soranilla on kehittynyt kirjallinen muoto ja niitä on kirjoitettu sekä arabialaisin että latinalaisin aakkosin. Nykyisin kurmandzia kirjoitetaan lähinnä vain latinalaisia aakkosia käyttäen.

Kurdit eivät välttämättä osaa lukea tai kirjoittaa äidinkieltään, sillä sen opiskelu ei ole ollut aina ja kaikkialla mahdollista. Suuri osa kurdeista onkin käynyt koulunsa muulla kuin omalla äidinkielellään. Esimerkiksi Turkissa koulu on turkinkielinen. Turkin virallinen kanta oli pitkään, että kurdi ei ole erillinen kieli, vaan raja-alueella puhuttu turkin murre. Julkisuudessa ja työelämässä kurdit käyttävätkin yleensä turkin kieltä. Myös Iranissa ja Syyriassa kurdin opetus ja muu julkinen käyttö on ollut ajoittain kiellettyä.

Kurdin kieli on ulkomaalaiselle haasteellinen opiskeltava. Esimerkiksi kielen taivutuksissa on enemmän poikkeuksia kuin sääntöjä. Indoeurooppalaisissa kielissä verbit taipuvat yleensä niin, että sanan vartalon perään tulee esimerkiksi aikamuodon ilmaiseva pääte. Kurdissa aikamuodon ja persoonan ilmaiseva liite tulee sen sijaan verbin alkuun. Esimerkiksi verbin merkityksen selvittäminen sanakirjan avulla on hankalaa, jollei tiedä sanavartaloa.

Kurdien historiaa

Kurdien historiaa sävyttää väkivalta. Monet ovat halunneet hallita heidän vuoristoista, mutta laaksoissa viljavaa maataan. Kurdistan onkin sekä strategisesti että taloudellisesti tärkeää seutua. Sieltä lähtevät kaksoisvirrat Eufrat ja Tigris ja sen maaperässä on öljyä.

Kaksoisvirtain maa on tuhansien vuosien ajan ollut kansainvaellusten aluetta ja siellä on taisteltu. Sivilisaatioita on tullut ja mennyt ja osa entisistä asukkaista on sulautunut uusiin tulijoihin. Arkeologiset löydöt osoittavat, että Kurdistanin alueella on ollut korkeakulttuuria jo ennen turkkilaisten saapumista. Turkkilaiset ovat alueelle Keski-Aasiasta noin 1000 vuotta sitten saapuneet, ratsain liikkunut sotilaskansa.

Osmanit hallitsivat suurinta osaa Kurdistanista ensimmäiseen maailmansotaan saakka. Vuoden 1920 rauhansopimuksen mukaan Turkkiin olisi pitänyt perustaa Kurdistanin autonominen alue, mutta sitä ei toteutettu. Sopimus korvattiin vuonna 1923 Lausannen rauhansopimuksella. Sen mukaan Kurdistanin pohjoisosa jäi edelleen Turkille, eteläosa Syyrialle ja Irakille, jotka Kansainliitto luovutti mandaattialueina Ranskan ja Britannian hallintaan. Myöhemmin Syyria ja Irak itsenäistyivät. Kurdistanin itäisin osa jäi edelleen Persialle eli nykyiselle Iranille.

Kurdit ovat kapinoineet useaan otteeseen isäntävaltioitaan vastaan Turkissa, Irakissa ja Iranissa. Toisen maailmansodan aikana kurdit yrittivät useiden muiden kansakuntien tavoin perustaa oman valtion. 22.1.1946 julistettiin syntyneeksi Kurdistanin tasavalta. Vuoden lopussa tasavalta joutui hyökkäyksen kohteeksi, eikä kurdien vastarinta riittänyt pysäyttämään Iranin armeijaa.

Kurdit jäivät vähemmistöasemaan ja mm. Turkissa heidän olemassaoloaan ei tunnustettu. Turkissa oli kielletty kurdin kielen käyttö vangitsemisen uhalla vuoteen 1991 asti ja kurdeja ryhdyttiin turkkilaistamaan. Kurdeja on sekä siirretty pois asuinalueiltaan että surmattu.

Toisen maailmansodan jälkeen suuri joukko kurdeja on siirtynyt länteen. Turkissa heitä on siirretty läntisiin lääneihin aina, kun he ovat kapinoineet idässä. Heitä muutti länteen myös kotitarveviljelyn kannattamattomuus. Vuonna 1965 noin 65 prosenttia Turkin kurdeista asui vielä perinteisillä asuma-alueilla, mutta nykyisin enää vain noin puolet. Istanbulissa asuu noin 3 miljoonaa kurdia. Muita huomattavia kurdien nykyisin asuttamia alueita ovat Luoteis-Turkin rannikon varakkaat kaupungit, Länsi-Turkin Egeanmeren alue ja eteläinen Välimeren rannikko.

Kurdien itsenäistymispyrkimykset

Kurdit elävät kaikkialla vähemmistöasemassa, eikä esimerkiksi Turkki salli vähemmistö-identiteettien ilmaisuja. Turkin pyrkimys EU-jäsenyyteen on muuttanut tilannetta jonkin verran. EU vaatii jäsenyyden edellytyksenä nykyistä parempaa ihmisoikeuksien kunnioittamista ja kurdien aseman uudelleenarviointia. Kurdin kielen opetus onkin sallittu nykyisin yksityisissä oppilaitoksissa. Turkissa lähetetään myös kurdinkielisiä radio- ja televisio-ohjelmia.

Kurdistanin työväenpuolue PKK vaatii kurdeille autonomista asemaa Turkissa. PKK:lla on toimivia aseellisia siipiä, joiden toimintaan on kuulunut sissi-iskut Turkin armeijaa vastaan. PKK:n ja Turkin armeijan välisissä konflikteissa on kuollut kymmeniä tuhansia ihmisiä, sekä sissejä että sotilaita. On huomattava, että kaikki kurdit eivät ole PKK:n kannattajia, mutta nekin Turkin kurdit, jotka eivät kannata PKK:ta, ovat vaatineet oikeutta tulla tunnustetuksi kansana, jolla on oma kulttuuri ja kieli.

Uskonto ja kulttuuri

Kurdistanin alue ja etenkin sen kaakkoisin osa Turkkiä on vanhoillista aluetta ja sen sosiaalisen elämän perustana on vanha klaanijärjestelmä. Alueen kurdit elävät maataloudesta, ja joidenkin arvioiden mukaan kurdikulttuurin olennainen piirre onkin juuri suhde maahan.

Suuri osa kurdeista tunnustaa islamin uskoa. Noin 75 % kurdeista on sunnimuslimeja. On kuitenkin huomattava, että heidän keskuudessaan on erilaisia käsityksiä hartaudesta ja uskonnollisista käytänteistä. Osa puolestaan tunnustaa shiialaista islamia. Osa on kristittyjä, juutalaisia ja aleveja, jotka ovat islamin liepeille sijoittuva vapaamielinen uskonnollinen ryhmittymä. Pieni vähemmistö on jesidejä, joka on yhdistelmä Persian muinaista uskontoa, juutalaisuutta, kristinuskoa ja islamia.

Kurdit ovat yleisesti arvioiden maltillisia ja uskonnollisesti suvaitsevia. Esimerkiksi islamiin kuuluva paasto yhdistää kurdeja, mutta sen pituus vaihtelee uskonnollisen vakaumuksen mukaan.

Kurdikulttuuri on yhteisöllinen kulttuuri, jossa yhteisön etu on yksilön edun edellä. Keskinäiset erimielisyydet voivat aiheuttaa yksilön sulkemisen yhteisön ulkopuolelle. Perinteinen yhteisöllisyys on kuitenkin hajoamassa kaupungistumisen myötä. Suurkaupunkiin muuttaneiden perheiden lapset ovat kasvaneet ilman yhteisön tukea ja joutuneet usein varttumaan köyhyydessä, mikä näkyy myös kulttuurisina muutoksina: lapset ovat kasvaneet ilman perinteisen kyläyhteisön taitoja ja kasvatusta, eivätkä ole omaksuneet sen arvoja.

Perhe- ja tapakulttuuri

Perinteiset perhearvot ovat tärkeitä kurdeille ja perheenjäsenten keskinäiset suhteet kiinteitä. Perheet ovat yleensä suuria, eivätkä kurdit asu yksin kuin poikkeustapauksessa. Perheeseen kuuluu yleensä ns. ydinperhettä useampia jäseniä ja usein eri sukupolvia. Yhteys kauempana asuviin sukulaisiin on myös tiivis, ja sitä pidetään yllä mm. puhelimitse tai tietokoneen avulla.

Perinteisen näkemyksen mukaan seksi kuuluu vain avioliittoon, eivätkä kurdit harrasta esiaviollisia seksisuhteita tai elä avoliitossa. Avioparin keskinäinen rakkaus ja erotiikka ovat tärkeitä asioita, mutta perhehierarkiassa mies on pää. Perinteisessä yhteisössä naisen asema ja toimeentulo on täysin riippuvainen hänen avioliitostaan, eikä naimattomia naisia pidetä aikuisina. Myös islam pitää naimisiin menoa ihanteena ja suosii kaikkien avioitumista.

Avioliitto onkin naiselle ainoa tapa elättää itsensä, sillä kurdialueilla ei ole naisille kodin ulkopuolisia työpaikkoja, eivätkä naiset omista maata tai karjaa. Eronneella tai leskeksi jääneellä naisella ei ole muuta mahdollisuutta kuin yrittää avioitua uudelleen – kenties jonkun toiseksi tai kolmanneksi vaimoksi. Moniavioisuus onkin islamin mukaan sallittua, mutta käytännössä kahden tai useamman perheen elättäminen ei ole mahdollista kuin harvoille varakkaille miehille. Naisleskien avioliittomarkkinat ovat tosin rajattuja, sillä miehet eivät yleensä halua vastuulleen vieraita lapsia. Siksi kuolleen miehen veljen on huolehdittava veljensä perheestä, mikä tapahtuu usein menemällä naimisiin lesken kanssa. Jos miehellä ei ollut naimattomia veljiä, leskestä tulee jonkun veljeksensä toinen, kolmas tai neljäs vaimo.

Perhe-elämä on kurdeille tärkeä asia ja lapsia syntyy paljon. Lapsettomuus onkin pahinta, mitä kurdinmaiselle voi tapahtua. Harvalla köyhän syrjäseudun asukkaalla on varaa tai mahdollisuutta lapsettomuushoitoihin. Siksi lapsettomuus aiheuttaa usein avioliiton purkautumisen tai toisen vaimon ottamisen.

Avioliitto ei kurdikulttuurissa ole yleensä vain kahden kauppa. Rakastunut pari voi itsekin päättää avioliitostaan, mutta vain, jos se sopii kummankin suvulle. Patrilinearisessa järjestelmässä naisen sosiaalinen, taloudellinen ja seksuaalinen potentiaali siirtyy avioliittosopimuksen määräämänä hänen omalta suvultaan miehen suvulle. Sulhanen maksaa morsiusmaksun tytön isälle. Summa on tavallista suurempi, mikäli sulhanen on jo vanha leskimies tai tyttö joutuu toiseksi vaimoksi. Joskus suvut vaihtavat morsiamia keskenään, eikä kenenkään tarvitse maksaa morsiusmaksua.

Muslimien avioliitot ovat usein järjestettyjä liittoja, mutta on huomattava, ettei se tarkoita pakkoavioliittoa. Ketään ei saa pakottaa suhteeseen, vaan siihen vaaditaan molempien osapuolten suostumus.

Kurdikulttuuriin kuuluu olennaisena osana vanhempien ihmisten kunnioittaminen ja vieraanvaraisuus. Kurdit pyrkivät noudattamaan vieraanvaraisuutta, joka on yksi itseään kunnioittavan kurdin perusperiaatteista. Kurdit kestitsevätkin mielellään vieraita ja kokoontuvat yhteen perinteisiä juhlia viettämään. Tärkein niistä on uudenvuodenjuhla newroz. Sitä vietetään kevätpäivän tasauksena eli 21.3. kaikissa Kurdistanin osissa ja diasporassa eletessä. Newroz kokoakin yhteen myös Suomessa elävät kurdit.

Kurdikulttuurin peruspiirteisiin liittyy myös kunniallinen käytös. Tytöt eivät yleensä liiku yksin koulumatkojen lisäksi kodin ulkopuolella. Naiset pukeutuvat häveliäästi eli kädet ja jalat ovat peitossa ainakin kyynärpäihin ja polviin saakka, mieluummin kokonaan. Kurdialueilla ei liikuta paljastavissa helleasuissa, vaikka naiset eivät yleensä huivia käytäkään. Yksilön on toimittava siten, ettei suvun kunniaa menetetä. Perheen ja suvun merkitys yksilön maailmankuvassa ja identiteetin osana kuvastaa se, että kurdin kielessä on valtavasti erilaisia nimityksiä eri sukulaisille. Nuorten velvollisuutena on pitää yllä kuvaa lojaalista perheestä ja hankkia toimeentulonsa säädyllisin keinoin.

Kurdina Euroopassa

Monet kurdit ovat joutuneet pakenemaan syntymämaastaan. He elävät moninkertaisessa vähemmistöasemassa useissa Euroopan maissa. Länsimaissa asuvien perheiden nuoret ovat omaksuneet vaikutteita ympärillä olevasta valtakulttuurista ja koulusta. Tämä on aiheuttanut ristiriitoja eri kurdisukupolvien välille. Siirtymä perinteisestä kurdiyhteisöstä, jossa suvun etu asettuu yksilön edun edelle, on hyvin jyrkkä muutettaessa esimerkiksi moderneihin Pohjoismaihin. Monet nuoret ovatkin alkaneet pitää omaa etuaan suvun edun edellä, sillä jo koululaitos kasvattaa heitä oma-aloitteisuuteen ja itsenäisyyteen.

Länsimaihin siirtyneet kurdiperheet ovat kohdanneet suuria muutospaineita, joihin pohjoismaisella yhteiskunnalla ja kulttuurilla on ollut sukupolvia aikaa sopeutua. On selvää, ettei inhimillinen yksilö kykene samaan sopeutumispotenssiin lyhyessä ajassa. Maahanmuuttajat – niin kurdit kuin muutkin – tarvitsevatkin siksi jatkuvaa kulttuurista tulkkausta ja tukea erilaisten vaatimusten ja odotusten arvioimiseksi. Näin kurdiperheet voivat järjestää oman käytännön elämänsä uudessa tilanteessa oman kulttuurinsa säilyttäen.

Kirjallisuus:

- Arshi, Z. & Zabihi, K. 1990: *Kurdistan*. Östersund: Oriental Art Publishing.
- Ergil, Doğu 2007: *Kurdit ja valtio*. – Leinonen, Anu & Kojo, Tuula & Nousiainen, Mervi & Peltonen, Sampsa & Tainio, Lauri (toim.): *Turkki - Euroopan rajalla?* Helsinki: Gaudeamus.
- Kiuru, Riikka 2009: *Diasporinen tietoisuus, arjen kokemukset ja kansanperinne*. – *Tulkintoja Suomessa asuvien kurdien perinnesuhteesta*. Pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos, folkloristiikka.
- Koivunen, Kristiina 2001: *Teetä Kurdistanissa*. Helsinki: Like.
- Koivunen, Kristiina 2006: *Sankarimatkailijan Kaakkois-Turkki*. Helsinki: Like.
- Koivunen, Kristiina 2007: *Serhildan. Kurdien kansannousu Vanissa*. Helsinki: Like.
- Lehtinen, Aki Petteri 2011: *Kielletyt osat, peitetyt kehot*. - *Yliopistolehti* 1/2011.
- Lehtonen, Elina 2004: *Kurdit Turussa. Yhteisöllisyyden rakentuminen diasporassa*. Pro gradu –tutkielma. Sosiologia. Turku: Turun yliopisto.
- Mero, P. 1998: *Al-Tashin pakolaiset. Valintojen ja kotoutumisen tarkastelua asiakkaan kannalta*. Helsinki: Työministeriö.
- Nerweyi, Faik 1991: *Kurdit. Sosiaali- ja terveyshallitus*. Helsinki: VAPK-kustannus.
- Rankin, Bruce H. & Aytac, Isik A. 2006: *Gender Inequality in Schooling: The Case of Turkey*. – *Sociology of Education* 2006, Vol. 79 (January): 25-43.
- Salovaara, Ulla 2004: *Kahden vaiheilla. Kurdinuorten elämää diasporassa*. – Yhteiskuntapolitiikan pro gradu –tutkielma. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Sheikhani, Aziz 2005: *Kurdistan, kurdien maa*. – *Lapin ylioppilaslehti* 3/2005.
- Tietoa Irakin, Iranin, entisen Jugoslavian ja Somalian koulutusjärjestelmistä*. Julkaisu on syntynyt opetushallituksen ja työministeriön yhteistyönä Euroopan unionin rahoittamassa Maahanmuuttajat työelämään –hankkeessa. Opetushallituksen moniste 15/ 2000.
- Weintraub, D. & Shapiro, M. 1968: *The traditional family in Israel in the process of change – crisis and continuity*. – *The British Journal of Sociology* Vol. 19, No. 3, Sep. 1968.